

Suomalainen muinaisuus ja kansallinen historiakuva

Derek Fewster: Visions of Past Glory. Nationalism and the Construction of Early Finnish History. *Studia Fennica*. *Historica* 11. Finnish Literature Society, Helsinki, 2006. 555 s.

■ Suomalaisen historiakuvan tärkeä muokkaaja Zachris Topelius kirjoitti vuonna 1845 kiinnostavan runon ”Turun tuomiokirkko”, jossa hän ku-

vasi kokemuksiaan vanhan katedraalin hämärässä. Ympäriöllä oli menneisyys – mutta hiljaisena ja puhumattomana. Topelius kirjoittaa:

*Ja korkeiden, polveilevien
bolvien alla
elon päivät menneet hautovat
muistojansa.
Tääll’ lepää Suomen
menneisyys siki-untaan,
ovat paasien alla tääll’,
unohdettuina melkein,
varuksitta urhot maatuneet,
kuningattaret kruunutta,
piispat myös
kaavuuttaan.*

(suom. *Uuno Kailas*)

Topelius kirjoitti runonsa suomalaisen kansallisen projektin alkuvaiheessa. Menneisyys nukkuu vielä ”siki-untaan”, mutta tulevana vuosikymmeninä niin maatuneet urhot kuin kruunuttomat kuningattaret ja kaavuttomat piispatkin nostettiin esiin paasien alta, puettiin uudelleen ja asetettiin historialliselle näyttämölle, yhteisten kuvitelmien kohteeksi, niin historiankirjoituksessa kuin kaulokirjallisuudessa ja kuvataiteessakin.

Derek Fewster on tutkimuksessaan *Visions of Past Glory. Nationalism and the Construction of Early Finnish History* ottanut vastaan haasteen analysoida sitä prosessia, jossa Suomen menneisyyttä käsiteltiin, tulkittiin ja kuviteltiin 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa. Teema on ilman muuta keskeinen ja tärkeä. Jos Topeliuksen runon tarjoamaa analogiaa käyttää hyväkseen, voi todeta, että myös suomalaisen historiakuvan tutkimus on elänyt ”siki-untaan”. Kansallisuus-

aatteen ylevä henki ja fenomanian pitkä, vahva ote myös historiantutkimuksesta ovat vaikeuttaneet historiakuvan nostamista ”paasien alta” kriittisen tarkastelun kohteeksi. Tässä työssä Fewster jatkaa sitä perinnettä, jonka jo Matti Klinge aloitti kansallisuusaatteen merkityksiä analysoivissa ja purkavissa tutkimuksissaan.

Derek Fewsterin tutkimus käsittelee sitä, miten suomalaiset kuvittelivat Suomea, mutta se ei väitä, että suomalainen kehitys olisi jollakin tapaa ainutlaatuinen. Teema voidaan asettaa osaksi kahta modernin historiantutkimuksen suuntausta. Toisaalta työ ankkuroituu siihen kansainvälisen nationalismin tutkimuksen linjaan, jota ovat 1980- ja 1990-luvulla edustaneet mm. Benedict Anderson, Miroslav Hroch ja Anthony D. Smith. Benedict Andersonin kirja *Imagined Communities* (1983) on Fewsterin tutkimuksessa vähäisemmän viittauksen kohteena kuin Hroch tai Smith, mutta koko työn ydinajatus siitä, että kansakunta perustuu yhteisiin sopimuksiin ja yhteisiin kuvitelmiin, on andersonilainen. Tässä mielessä Fewsterin työ jatkaa sitä nationalismin tutkimuksen linjaa, joka on ollut erityisen vaikutusvaltainen kulttuuritutkimuksessa mutta myös historian-tutkimuksessa.

Kuten Fewster kirjassaan toteaa, suomalaista nationalismia ei aiemmassa tutkimuksessa ole aina osattu nähdä kansainvälisen tutkimuksen kontekstissa. Tätä kuvastaa sekin, että on mieluummin puhuttu kansallisuusaatteesta kuin nationalismista. Kansallisuusaate

on käsitteenä väritynyt positiivisesti, ylevänä ja elähdyttävänä aatteena, kun taas nationalismi on nähty kriittisenä käsitteenä. Ehkä juuri tässä käsitteellisessä suhteessa onkin ollut mielekästä kirjoittaa tutkimus englannin kielellä: samalla teemaa on ollut helpompi katsoa ulkoapäin.

Toinen kansainvälisen tutkimuksen konteksti, johon Derek Fewsterin työ voidaan liittää, on historiakulttuurin tutkimus. Jo vuonna 1990 Wolfgang Hardtwig julkaisi kirjan *Geschichtskultur und Wissenschaft*, jossa hahmoteltiin ajatusta siitä, ettei menneisyyden läsnäolo nykypäivässä ole vain historiantutkijoiden yksinoikeus. Menneisyyttä käsitellään hyvin laajassa kulttuurintutotteiden ja kulttuuristen käytäntöjen kirjossa. Saksalainen historiakulttuurin tutkimus, jota sittemmin on edustanut esimerkiksi Jörn Rüsen, on nostanut analyysin kohteiksi muun muassa oppikirjat, monumentit, juhlapäivät, mainokset, kuvataiteen ja kaunokirjallisuuden. Erityisen vilkasta keskustelua kansainvälisessä tutkimuksessa on viime vuosikymmeninä käyty 1900-luvun ehkä vaikutusvaltaisimman median, elokuvan, tavoista käsitellä menneisyyttä ja samalla on taitettu peistä siitä vaikutusvallasta, joka populaareilla kertomuksilla on historiakäsitykseen.

Kokonaisuutena Derek Fewsterin työ sitoutuu teoreettisesti ja metodologisesti enemmän nationalismiin tutkimukseen, eikä historiakulttuuriin tai historiapolitiikkaan liittyvää teoreettista pohdiskelua juuri-kaan tuoda esiin, vaikka tähän

epäilemättä olisi ollut mahdollisuuksia. Oikeastaan jo koko työn perusidea, ajatus siitä, että yhdessä tutkimuksessa analysoidaan niin tutkijoiden kuin kirjailijoidenkin historianäkemyksiä, on historiakulttuurinen.

Derek Fewsterin tutkimuksen keskeisenä tavoitteena on tutkia käsityksiä suomalaisesta muinaisuudesta osana kansallista projektia ja suomalaisen etnisyyden rakentamista. Pääpaino on 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa. Kirjan laajin luku käsittelee suomalaisen medievälismin huippuvuosia 1890–1918, mutta viimeinen pääluku ulottuu toiseen maailmansotaan asti. Kirjan takakansi toteaa käsittelyn lähtevän liikkeelle jo 1500-luvulta.

Visions of Past Glory -teoksen kysymyksenasettelu on tiivistetty takakannessa: tavoitteena on tutkia, miten modernia suomalaista etnisyyttä rakentanut kansallinen projekti edisti ja aktiivisesti kehitti ajatusta kaukaisesta, loisteliaasta menneisyydestä. Tehtävä on haastava jo pelkästään siitä syystä, ettei suomalaisuuden konstruointi liity vain tarkasti määriteltävän yhteiskunnallisen toiminnan alueeseen, sillä nationalismi oli ilmiönä kattava ja rajoja rikkova. Tämän vuoksi Fewster ei ole rajannut tutkimustaan aineistolisesti vain esimerkiksi historiantutkimuksen, arkeologian ja kansatieteen rooliin suomalaisen muinaisuuden muotoilijana. Epäilemättä tällaisenkin rajauksen olisi perustellusti voinut tehdä, mutta Fewster on laajentanut näkökulmaa pohtimalla myös menneisyyden representaatiota esimer-

kiksi oppikirjoissa, kaunokirjallisuudessa, teatterissa, oopperassa ja pilalehdissä. Tässä on myös kirjan innovatiivisuus: mikään aiempi tutkimus ei Suomessa ole kuljettanut yhtä tiivistä yhdessä tieteen ja taiteen historiakuvien analyysia.

Työ osoittaa, että ratkaisu on ollut hedelmällinen, sillä esimerkiksi patalacki suomalaisuuden symbolina tulee esiin niin tutkimuksellisissa kuin fiktiivisissäkin aikalaislähteissä, eikä merkityssuhteiden verkosto avautuisi yhtä rikkaana ilman tätä ristiinlukemisen, ja ristiintulkittamisen, tavoitetta. Käsitteilytapa avaa suomalaisen kansallisuusaatteen tutkimusta kulttuurihistorialliseen suuntaan.

Tästä erittäin kiinnostavasta ja haasteellisesta tavoitteesta huolimatta tutkimuksen lähtökohdat olisivat toki voineet olla selkeämmät, varsinkin kun teema johtaa potentiaalisesti erittäin laajoihin aineistoihin ja käsittelyihin. Tutkimuksella on hakemistoinen mittaa 555 sivua, tosin varsinaista analyysia on noin 400 sivua, sillä loppuosa koostuu liitteistä. Työn johdannossa on lähtökohdaksi asetettu neljä teesiä (s. 21), joita työ tutkii ja puolustaa. Olisiko työstä tullut koherentimpi, jos ongelman olisi asettanut selkeän tutkimuskysymyksen kautta? Samassa yhteydessä olisi voinut miettiä aikarajaus- ta kahdessa mielessä: sitä aikaväliä, jota historialliset aikalaisaineistot kuvaavat, ja sitä aikaväliä, jolta aineisto on koottu.

Ensin mainittuun rajaukseen viittaa työn otsikon ilmaus ”early Finnish history”, varhainen Suomen historia,

joka kattaa sekä esihistoriaan että keskiaikaan liittyvät kertomukset ja kuvitelmat. Työssä puhutaan paljon myös ”Suomen muinaisuudesta”. Missä mielessä muinaisuus edustaa molempia painotuksia, vai olisiko työn voinut rajata vain esihistoriallisen ajan representaatioihin? Toinen aikarajauskysymys liittyy tutkittavaan aikaväliin. Tutkimuksen aikajänne kattaa keskustelun Suomen muinaisuudesta 1800-luvun puolestavälistä aina toisen maailmansodan päättymiseen asti. Tätä varhaisempaakin vaihetta on tutkittu primäärilähteiden avulla laajassa taustaluvussa, joka lähtee Jusleniuksen ja Porthanin päivistä. Varsinainen käsittely on jakaantunut kolmeen päälukuun, joista ensimmäinen analysoi nationalismia ennen vuotta 1890, toinen pääluku vuosisadan vaihdetta ja viimeinen vuoden 1918 ja toisen maailmansodan välistä aikaa.

Eric J. Hobsbawm on puhunut siirtymästä mazzinilaisesta nationalismista poliittiseen valtionationalismiin: kulttuurieliitin ylläpitämästä kansallisuusaatteesta siirryttiin nationalismiin eräänlaisena kansalaisuskontona, jolloin esimerkiksi koululaitoksen ja joukkotiedotuksen merkitys korostui. Tutkittavalla lähes sadan vuoden aikavälillä tapahtui myös merkittäviä mediakulttuurisia muutoksia, jonka ääripäässä ovat esimerkiksi radiotoiminnan ja elokuvatuotannon käynnistyminen. Miten historiakuvan rakentaminen suhteutui tähän mediamaisemaan?

Yksi mahdollisuus olisi ollut jättää viimeisin vaihe, itenäisen Suomen aika, seura-

vaan tutkimukseen ja keskittyä vaiheeseen, jolloin – saksalaisen nationalismin tutkijan Friedrich Meinecken sanoin – Suomi oli *Kulturnation* mutta ei *Staatsnation* ja jossa historian kautta Suomelle nimenomaan rakennettiin kulttuurikansakunnan asemaa. Mielestäni työn neljä teesiä tulevat osoitetuksi jo ennen viimeistä päälukua, joka oikeastaan tuo uuden aspektin viimeisen teesin käsittelyyn (suomalaisen ja ruotsalaisen historianäkemyksen kilpailuasetelman laajeneminen poliittisella kahtiajaolla). Ehkä työn rajauksen ongelmallisuus on noussut myös halusta dokumentoida pitkän tutkimusprojektin aikana löydetty kiehtovat aineistot ja niihin liittyvät oivallukset.

Tällä kritiikillä en halua sanoa, ettei tutkimuksessa voisi ja kannattaisi ottaa isoja haasteita. Laaja aikaväli ja aineisto johtavat helposti siihen, että analyysin syvyys jää välillä saavuttamatta, mutta toisaalta tutkija saa näkyviin laajempia muutoksia, joita ei suppeamassa asetelmassa saisi esiin. Juuri tässä on Derek Fewsterin tutkimuksen vahvuus: se on perusteellinen inventaario kansallisesta muistista ja historia-kuvasta, sen kerrostumista, jotka ovat osittain unohtuneet, osittain arkipäiväistyneet. Kuka olisi esimerkiksi 1970-luvun suosittua tv-ohjelmaa *Patakakonen* katsoessaan osannut nähdä, miten pitkän symbolisen perinteen Jaakko Kolmosen ja Veijo Vanamon päätä koristaneet patalakit edustivat?

Visions of Past Glory perustuu uutteraan lähdetyöhön, joka tekee kirjasta ohittamatto-

man työn suomalaisen nationalismin ja historiakulttuurin tutkimuksessa. On selvää, että kirjan laajat liitteet tarjoaisivat aineiston useille väitöskirjoille ja jatkotutkimuksille. Derek Fewsterin työ herättää roppakaupalla kiinnostavia jatkokysymyksiä: missä määrin suomalainen muinaisuus oli saanut vaikutteita saksalaisen varhaisromantiikan kulta-aikamyytistä, miten akateeminen historian tutkimus suhtautui käsitteisiin kaukaisesta, etäisestä menneisyydestä, missä määrin historia nähtiin katkoksen ja missä määrin jatkuvuuden kautta, merkitsikö historia tiettyssä tilanteessa symboleita, kertomusta, kansallisia hyveitä vai utopiaa. Toivottavasti Fewsterin työ saa jatkajia, ja suomalaisen historiakulttuurin tutkimus ulottuisi viime vuosien historiallisiin elokuvaan ja tv-sarjoihin saakka.

Hannu Salmi